

تأثیر مهدی باوری در خودسازی

سعیدیه زهرا^۱، زهره باژن^۲

چکیده

باور به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و ظهور ایشان تأثیرات عمیقی بر فرآیند خودسازی فردی و اجتماعی دارد. این باور، نیروی محرکه‌ای است که می‌تواند به خودسازی اخلاقی، افزایش انگیزه در مسیر رشد و تعالی و تقویت صبر و امیدواری کمک کند. جامعه منتظر با تأسی به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌تواند به یک پایگاه علمی و فکری تبدیل شود و در مقابل بدعت‌ها و انحرافات ایستادگی کند. انتظار فرج و باور به ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف امید و انگیزه قوی برای حرکت در مسیر کمال و خودسازی ایجاد می‌کند. اعتقاد به مهدویت، فرد را به سمت خودسازی اخلاقی و دوری از ناهنجاری‌ها سوق می‌دهد. این باور، فرد را به تلاش برای کسب فضایل اخلاقی و دوری از رذایل ترغیب خواهد کرد. انتظار برای ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، صبر و استقامت در برابر مشکلات و سختی‌ها را افزایش می‌دهد که به فرد کمک می‌کند تا در مسیر خودسازی با جدیت و پشتکار بیشتری گام بردارد. در فرهنگ مهدوی، انتظار به معنای آمادگی برای ظهور و مبارزه با ظلم و فساد است. این باور، روحیه جهاد و مبارزه با نفس و عوامل بازدارنده در مسیر خودسازی را تقویت می‌کند. مقاله حاضر با روش تحقیق توصیفی و استناد به منابع کتابخانه‌ای، رابطه مهدی باوری و خودسازی را بررسی می‌کند. مهدی باوری، نیروی محرکه قوی برای خودسازی و حرکت به سوی کمال است. این باور با ایجاد انگیزه، امید، صبر و آگاهی، فرد را در مسیر رشد و تعالی یاری می‌کند.

واژگان کلیدی: خودشناسی، مهدی باوری، خودسازی، مبارزه با نفس.

۱. دانش‌پژوه گروه مطالعات اسلامی به زبان انگلیسی، از کشور پاکستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

۲. مربی گروه مطالعات اسلامی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

براساس آیات قرآن، هدف از خلقت انسان، عبادت یا معرفت همراه با خضوع و تسلیم در برابر خالق یکتای بی همتاست. «و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون؛ خلق نکردیم جن و انسان را جز برای عبادت» (ذاریات: ۵۶). لازمه عبادت خداوند، شناخت و معرفت نسبت به صفات و افعال الهی است. در روایات متعدد، راه‌های مختلفی برای کسب معرفت و شناخت خداوند متعال توصیه شده است که یکی از آنها خودشناسی است. «من عرف نفسه فقد عرف ربه؛ هر کس نفسش را بشناسد خدا را شناخته است» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۵۸۸). یکی از ثمرات خودشناسی، شناخت نقاط ضعف و آلودگی‌های آن است. انسان عارف به نفس همیشه در تلاش برای پاک کردن این آلودگی‌ها و زشتی‌هاست تا موانع قرب الهی را برطرف کند، پس خودسازی یا تهذیب نفس، جزو لاینفک خودشناسی است. منظور از خودسازی، مسلط شدن بر نفس اماره و کنترل غرایز و شهوات و هیجانات منفی است. امام خمینی رحمه الله در مورد خودسازی و معنای آن می‌فرماید: «پس جهاد نفس که جهاد بزرگ است عبارت است از: غلبه کردن انسان بر قوای ظاهره خود و آنها را به فرمان خالق درآوردن و مملکت را از لوث وجود قوای شیطانی و جنود آن خالص کردن» (موسوی خمینی، ۱۳۸۰، ص ۶).

مسئله خودسازی همیشه دغدغه اصلی بشر کمال‌گرا و غایت‌اندیش بوده است. خودسازی یا تهذیب نفس باعث تقویت روح و به‌ثمر نشستن توصیه‌های اخلاقی و ایجاد جامعه سالم می‌شود. تمام تلاش‌های علمی و عملی بشر زمانی برای او مفید خواهد بود که سهمی در تهذیب نفس و ارتقای کنترل غرایز او ایفا کند. اهمیت خودسازی در جوامع امروزی که افراد از توجه به بعد روحانی و اصالت تقویت نفس غافل هستند بسیار بیشتر احساس می‌شود. سؤال اینجاست که مسیر خودسازی از چه راه‌هایی محقق می‌شود. مقاله حاضر با روش تحقیق توصیفی و استناد به منابع کتابخانه‌ای، رابطه مهدی باوری و خودسازی را بررسی می‌کند. منظور از مهدی باوری، اعتقاد به وجود منجی موعود در هیئت آخرین فرستاده از نسل پیامبر صلی الله علیه و آله است که در غیبت کبری به می‌برد. اعتقاد به وجود آخرین ذخیره الهی که در نهایت بحران‌ها و حوادث

ظهور خواهد کرد و یاران خود را از میان برگزیدگان و مجاهدان که بر نفس خود غالب شده‌اند، برمی‌گزیند انگیزه توجه به نفس و رفع موانع را بیش از پیش مهم و ضروری می‌کند. باور به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و ظهور ایشان تأثیرات عمیقی بر فرآیند خودسازی فردی و اجتماعی دارد. این باور، نیروی محرکه قوی است و می‌تواند به خودسازی اخلاقی، افزایش انگیزه در مسیر رشد و تعالی و تقویت صبر و امیدواری کمک کند. جامعه منتظر با تاسی به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌تواند به پایگاه علمی و فکری تبدیل شود و در مقابل بدعت‌ها و انحرافات ایستادگی کند.

در مورد این موضوع، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که از نظر ساختاری یا مفهومی با تحقیق حاضر تفاوت‌های جدی دارد. مقاله کارکردهای فردی و اجتماعی باورداشت مهدویت نوشته سیده فاطمه موسوی و سکینه عبدالعزيز (۱۳۹۸) به آثار فردی مهدی باوری مانند صبر، یاد خدا، هویت بخشی دینی، احساس حضور امام در زندگی، شناخت مقام ولایت، حفظ ایمان و امیدواری اشاره کرده است. مقاله مهدی باوری در تکامل اخلاق فردی از نظرگاه رهبر معظم انقلاب نوشته مرضیه و معصومه قاسم فام (۱۴۰۰) مواردی مانند ایجاد و تقویت جهان بینی دینی و تقرب الی الله و ایجاد اعتقاد راسخ به امام و پیوند مستمر با آن حضرت را ذکر کرده است. تأثیر مهدی باوری بر خودسازی، اعتقاد به حضور فعال و پویای امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در بین اجتماع و نظارت جدی بر افکار و اعمال و اقوال انسان زمینه توجه کامل به رفتارهای انسان در موقعیت‌های مختلف را فراهم می‌کند. یکی از آثار مهم باور به مهدویت آن است که فرد تلاش می‌کند در برابر آلودگی‌ها تسلیم نشود؛ زیرا انتظار فرج این انگیزه را ایجاد می‌کند که فرد منتظر آنچه در توان دارد به کار گیرد تا سطح اندیشه، آگاهی و آمادگی روحی، جسمی، مادی و معنوی خود را بالا ببرد تا در برقراری و گسترش قسط و عدل و یکتاپرستی در جهان سهیم باشد. فردی که ناصالح و فاسد باشد، نمی‌تواند با افراد فاسد مبارزه کند. منتظر واقعی باید خود را در تمام ابعاد فکری، اخلاقی و نفسانی آماده ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف کند. با وجود آلودگی، سخن گفتن از انتظار و امید همراهی با آن حضرت بیهوده است؛ زیرا تنها عبد صالح می‌تواند منتظر عبد صالح پروردگار باشد. امیدواری و مبارزه با یأس و ناامیدی از دیگر کارکردهای فردی باور به

مهدویت است. باور به ظهور، آثار و نتایج فراوانی دارد، اما امیدواری و مبارزه با ناامیدی یکی از مهمترین دلایل تأکید و توصیه ائمه معصومین علیهم السلام بر بحث انتظار است. انتظار یعنی، امید و آرزو و بی‌تردید امید و آرزو در زندگی انسان است و خداوند همواره به بندگانش نوید می‌دهد که با وجود ارتکاب گناه مأیوس نشوند. کسی که مهدویت را باور دارد هر لحظه امیدوار است و تابش انوار تابناک ولایت را در سراسر هستی می‌نگرد. این باور، زمینه‌گیر از ناامیدی و تباهی را فراهم می‌کند.

۲. تأثیر مهدی‌باوری در خودسازی

۲-۱. تقویت ایمان به غیب

غیب در لغت به معنای چیزی است که از حواس ظاهری پنهان و پوشیده باشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۱۶) در اصطلاح، غیب چیزی است که شناخت آن با اسباب عادی و حسی ممکن نیست، بلکه نیازمند واسطه‌هایی مانند وحی یا الهام است (مغنیه، ۱۴۲۴، ۴۴/۱). ایمان به غیب در تعارض آشکار با دیدگاه مادپگرایان قرار دارد. آنها تنها چیزهایی را واقعی می‌دانند که از راه حواس و تجربه مستقیم قابل درک باشد. از نگاه ایشان، هر آنچه دیده یا لمس نشود، وجود ندارد. برتراند راسل، فیلسوف مادی‌گرای معاصر می‌گوید: «من هیچ دلیلی نمی‌بینم که چیزی را بپذیرم که نه می‌توانم ببینم، نه بشنوم و نه به‌گونه‌ای قابل اعتماد به من منتقل شده باشد» (راسل، ۱۹۲۷، ص ۷۸). در مقابل این دیدگاه، قرآن کریم ایمان به غیب را نخستین ویژگی مؤمنان و شرط اصلی بهره‌مندی از هدایت الهی معرفی می‌کند. «ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین* الذین یؤمنون بالغیب...» این کتاب که هیچ شکی در آن نیست راهنمای پرهیزگاران است. آن کسانی که به جهان غیب ایمان آرند...» (بقره: ۲-۳)؛ یعنی این کتاب، راهنمای پرهیزکاری است که به غیب ایمان دارند. بنابراین، هدایت قرآنی مشروط به خروج از دایره صرف محسوسات و پذیرش واقعیت‌هایی است که با حس، قابل ادراک نیستند. مفسران شیعه از جمله علامه طباطبائی، ایمان به غیب را شامل اعتقاد به وجود امام غایب عجل الله تعالی فرجه الشریف دانسته‌اند

(طباطبایی، ۱۳۷۴، ۷۴/۱). به بیان دیگر، بدون ایمان به غیب، درک صحیح از مفاهیم قرآن و دستیابی به هدایت الهی ممکن نیست. به همین دلیل است که برخی از مفسران، پرهیزکاران اهل هدایت را کسانی دانسته‌اند که به حجت غایب نیز ایمان دارند (حیدری کاشانی، ۱۳۸۶، ص ۷۴). از منظر روایی نیز به این معنا تأکید شده است. امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «یؤمنون بالغیب» فرمود: «الم تقونون شیعه علی و الغیب فهو الحجه الغائب؛ متقین، شیعیان علی علیه السلام و غیب، حجت غایب است» (شیخ صدوق، ۱۳۹۵، ۱۴/۲).

غیبت امام مهدی علیه السلام آزمونی بزرگ برای ایمان به غیب است. اعتقاد به وجود امام زنده‌ای که قرن هاست از دیدگان پنهان است، ولی همچنان ناظر اعمال و هدایت‌گر باطنی مؤمنان، نیازمند ایمانی استوار و باور قلبی به عالم غیب است. این غیبت، مؤمنان را به پذیرش واقعیت‌هایی فراتر از محسوسات وادار می‌کند و سبب تقویت ایمان آنها می‌شود. باور به اینکه امام مهدی علیه السلام با وجود غیبت، به صورت باطنی در هدایت مؤمنان نقش دارد ایمان به غیب را عینیت می‌بخشد. افزون بر این، وعده‌های الهی درباره ظهور آن حضرت و تحقق عدالت جهانی نیز از مصادیق روشن ایمان به غیب هستند. در این معنا، امام مهدی علیه السلام واسطه فیض الهی و حلقه اتصال میان عالم غیب و عالم شهادت و تجلی‌گاه کامل پیوند انسان با ماورای طبیعت است. مؤمنان با اعتقاد به وجود امام عصر علیه السلام در واقع به واقعیت زنده و پویای غیب ایمان می‌آورند؛ باوری که ایمان آنها را تقویت کرده و افق‌هایی فراتر از ماده و حس را پیشروی آنها می‌گشاید.

۲-۲. تقویت تقوا و پرهیزکاری

خودسازی و تزکیه نفس بدون رعایت واجبات الهی و ترک محرمات ممکن نیست. عمل به واجبات، پایه اصلی دینداری و تقوا و نخستین گام در مسیر بندگی و خودسازی است. قرآن کریم به صراحت بر اهمیت عمل تأکید دارد و می‌فرماید: «و قل اعمل و الفسیری الله عملکم و رسوله و المؤمنون؛ بگو عمل کنید که به زودی خداوند، پیامبر او و مؤمنان، عمل شما را خواهند دید» (توبه: ۱۰۵). در تفاسیر روایی آمده است که مقصود از مؤمنون در این آیه، ائمه معصومین علیهم السلام

هستند که ناظر اعمال امت هستند. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۳، ص ۱۱۵). این نگرش نشان می‌دهد که عمل انسان نه تنها در محضر خداوند، بلکه در منظر امامان معصوم نیز قرار دارد. چنین باوری، نوعی خودکنترلی دائم ایجاد می‌کند که نقش مهمی در تربیت اخلاقی و معنوی فرد دارد. امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در توقیعی شریف فرمود: «فإن ان حیط علم ابائکم ولا یعزب عن شیء من أخبارکم؛ به راستی ما از اخبار و احوال شما آگاهیم و هیچ چیز از اعمال شما بر ما پوشیده نیست» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۳/۱۷۵).

ایمان به این حضور ناظر، حتی در دوران غیبت تأثیر روانی و اخلاقی عمیقی بر رفتار مؤمنان دارد. وقتی انسان باور داشته باشد که ولی خدا، حجت زمان و امام معصوم، ناظر اعمال اوست، طبیعی است که در رفتار خود، مراقبت بیشتری به خرج خواهد داد. این باور، بازدارنده‌ای قوی در برابر گناه و محرکی مؤثر برای انجام واجبات و رفتار نیک است. امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید: «من سره أن یکون من أصحاب القائم فلینتظر و لیعمل بالورع و محاسن الأخلاق وهو منتظر، فان مات وقام القائم بعده کان له من الأجر مثل أجر من أدرکه؛ هر کس دوست دارد از یاران و اصحاب حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف باشد باید تقوا در خود ایجاد کند و خود را به صفات نیک و محاسن اخلاق مزین سازد و سپس در انتظار آن حضرت باشد. هر کس این آمادگی را به دست آورد و پیش از ظهور از دنیا برود به اجر و پاداش یاران آن حضرت نائل خواهد شد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۵/۱۴۰).

در این روایت، انتظار حقیقی با عمل، اخلاق و تقوا گره خورده است. منتظر واقعی، تنها کسی نیست که چشم به راه ظهور باشد، بلکه کسی است که در زندگی روزمره با پارسایی، صداقت، دوری از گناه و تلاش برای اصلاح خود و جامعه زندگی می‌کند. چنین کسی حتی اگر در زمان ظهور حضرت نباشد در ثواب یاران آن حضرت شریک خواهد بود. امام علی علیه السلام فرمود: «من أحبنا، فلیعمل بعملنا، ولیستعن بالورع؛ کسی که ما را دوست دارد باید همانند ما عمل کند و از پارسایی کمک بگیرد» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ۱/۶۱۸). این حدیث، تکلیف منتظران و محبان اهل بیت را روشن می‌کند. محبت حقیقی به اهل بیت علیهم السلام تنها در زبان و احساس خلاصه نمی‌شود، بلکه با

پیروی از سیره عملی آنها معنا پیدا می‌کند و این پیروی، بدون رعایت تقوا امکانپذیر نیست. بنابراین، عمل به واجبات نه تنها مقدمه‌ای برای رشد معنوی، بلکه شرط تحقق انتظار فعال و پویاست. منتظران حقیقی مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف باید در مسیر تربیت و تهذیب خود تلاش کنند، از دنیاطلبی و تجمل‌گرایی فاصله بگیرند و زندگی خود را براساس اطاعت خدا و ولی او سامان دهند. چنین انسان‌هایی نه تنها آماده ظهور هستند، بلکه خود زمینه‌ساز آن خواهند بود (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۶/۲۳).

۲-۳. نجات از مرگ جاهلی

در منابع اسلامی، شناخت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف یکی از مهمترین ارکان دینداری و نجات انسان از انحراف است. در روایات متعددی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام تأکید شده است که عدم آگاهی نسبت به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف انسان را به سرنوشت مردمان جاهلیت و کفر دچار می‌کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هر کس بمیرد و امام زمان خود را شناسد به مرگ جاهلی مرده است» (شیخ صدوق، ۱۳۹۵، ۸۱/۳). این حدیث بیانگر آن است که مرگ بدون شناخت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف نه مرگی ساده، بلکه نوعی بازگشت به دوران جهل، شرک و نفاق است. همان حالتی که عرب جاهلی فاقد هرگونه شناخت صحیح از خدا، پیامبر و دین داشت. امام صادق علیه السلام در تبیین مفهوم مرگ جاهلی می‌فرماید: «جاهلیت، کفر و نفاق و ضلالت است» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۷۷/۱). براین اساس، انسان اگر در دوران زندگی خود به شناخت و معرفت نسبت به حجت الهی زمان خویش نرسد از مسیر هدایت جدا شده و در خطر سقوط در وادی کفر و گمراهی قرار می‌گیرد. این شناخت تنها دانستن نام و نسب امام نیست، بلکه نوعی معرفت قلبی و التزام عملی به ولایت اوست.

امام علی علیه السلام اهمیت این معرفت را چنین بیان می‌کند: «ارزش هر انسانی به مقدار معرفتی است که دارد». (شیرازی، ۱۳۸۴، ۷۵۰/۱) معرفت امام نه تنها امری اعتقادی، بلکه سنجه‌ای برای ارزش وجودی انسان است. در دعا‌های مأثور از اهل بیت علیهم السلام نیز شناخت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف یکی از پایه‌های ایمان صحیح مطرح شده است. در دعای معروفی از دوران غیبت که در منابع حدیثی

نقل شده، آمده است: «خداوندا، خود را به من بشناسان که اگر خودت را به من نشناسانی، پیامبرت را نخواهم شناخت. خداوندا، رسالت را به من بشناسان که اگر رسول خود را به من نشناسانی حجت را نخواهم شناخت. خداوندا، حجت خودت را به من بشناسان که اگر حجت را به من نشناسانی از دین خود گمراه خواهم شد» (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۱۱۶). در این فراز نورانی روشن می‌شود که بدون معرفت به امام عجل الله تعالی فرجه الشریف انسان حتی از شناخت دین الهی نیز عاجز خواهد بود؛ زیرا امام واسطه شناخت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و حلقه اتصال میان انسان و حقیقت دین است.

شناخت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در دوران غیبت به معنای باور به وجود زنده، عالم، حاضر و ناظر او و آمادگی برای تبعیت از اوست. این شناخت، زمینه‌ساز پذیرش رهبری الهی، حرکت در مسیر عدالت خواهی، مبارزه با ظلم و امید به آینده‌ای روشن است. معرفت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف به منزله چراغ هدایت در ظلمت جهل و فتنه‌های آخرالزمان است؛ زیرا شناخت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف زمینه‌ساز ایمان عملی و تعهد درونی است.

۳. اعتقاد به مهدویت و کنترل ناهنجاری‌های خودسازی

وجود ناهنجاری‌های خودسازی، آسیب‌هایی برای جامعه در پی دارد و یکی از عوامل مهم ایجاد ناامنی است؛ یعنی اگر در جامعه‌ای هنجارها نادیده گرفته شود رفتارهای فردی و اجتماعی نیز دچار آسیب خواهد شد. عدم پایبندی به هنجارهای اجتماعی موجب پیدایش آسیب‌های اجتماعی می‌شود. ملاک‌ها و معیارهای مختلفی وجود دارد که می‌توان تشخیص داد چه امری جزو امور ناهنجار و از انحرافات اجتماعی است. با این ملاک و معیارها می‌توان تشخیص داد که رفتاری در سازمان، نهاد و یا جامعه‌ای عادی، مقبول و نرمال است یا غیرعادی، غیرنرمال و نابهنجار. دین یکی از عمده‌ترین این ملاک‌هاست. (فولادی، ۱۳۸۹) دین اسلام با پشتوانه باوری و با برخورداری از ارزش‌های الهی، هنجارهایی را شکل می‌دهد که براساس آن، رفتارهای فردی و اجتماعی خاصی را از مردم طلب می‌کند و ملاک‌ها و معیارهایی را برای تشخیص رفتارهای بهنجار از نابهنجار به دست می‌دهد که مردم باید خود را ملزم به رعایت آنها بدانند. بنابراین،

دین با ارائه باورها و ارزش‌ها نقش بی‌بدیلی در کنترل ناهنجاری‌های فردی دارد و به جامعه در کنترل ناهنجاری‌ها کمک می‌کند.

مهدویت، یکی از باورهای دینی است و ارزش‌هایی را به وجود می‌آورد که علاوه بر تقویت هنجارهای دینی، انگیزه لازم را در مردم ایجاد می‌کند تا خود را به آنها پایبند بدانند. مهمترین راهکارهای اعتقاد به مهدویت در کنترل ناهنجاری‌های خودسازی عبارتند از:

۳-۱. انتظار و تقویت ایمان دینی در خودسازی

استحکام ایمان در منتظران یکی از آثار انتظار است؛ زیرا باور به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و در انتظار ظهور وی به سر بردن هرگز بدون ایمان واقعی امکان‌پذیر نخواهد بود. خدای متعال کسانی که ایمان کافی دارند و سعی می‌کنند خود را به انجام عمل صالح ملزم بدانند وعده داده تا جانشین وی در زمین باشند. براساس روایات، این آیه بر ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تطبیق داده شده است؛ یعنی منتظران از نظر باور، باید درجه بالایی از ایمان داشته باشند و از نظر رفتار نیز در انجام عمل صالح تلاش و به آن اقدام کنند. شاید حکمت آن به دلیل نقشی است که منتظران در فرایند تحقق ظهور دارند؛ زیرا تحقق حکومت جهانی و تشکیل آن هرگز بدون ایمان مستحکم که هرگونه ضعف و زبونی و ناتوانی را دور کند و بدون اعمال صالحی که راه را برای اصلاح جهان بگشاید امکان‌پذیر نخواهد بود. آنها که در انتظار چنین برنامه‌ای هستند باید هم سطح بینش، باور و ایمان خود را بالا ببرند و هم در کسب عمل صالح و در اصلاح اعمال خود تلاش کنند. تنها این افراد می‌توانند در فرایند ظهور نقش داشته باشند و نوید شرکت در حکومت جهانی امام عجل الله تعالی فرجه الشریف را به خود بدهند نه آنها که مبتلا به ناهنجاری‌های مختلف هستند و بر اثر ضعف ایمان به انواع ناهنجاری‌ها دست می‌زنند و بر مفاصد محیط و جامعه خود می‌افزایند. (مجلسی،

۱۴۳۷، ص ۱۴۰)

۳-۲. انتظار و تقویت ارزش‌های اخلاقی در خودسازی

منتظرانی که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف را احیاکننده ارزش‌های اسلامی در جهان می‌دانند، سعی می‌کنند خود را با معیارهای مورد پذیرش دین تطبیق دهند و درصدد پیاده کردن آموزه‌های دینی باشند و به توصیه و راهنمایی دین برای خودسازی و رفع موانع تهذیب اقدام کنند. اعتقاد به امامت و باور به ظهور می‌تواند انگیزه آنها را در خودسازی افزایش دهد. بنابراین، براساس تعالیم مهدوی، منتظران همواره خود را ملزم می‌دانند در مسیر خودسازی اخلاقی قدم بردارند و در مسیر خواست امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف حرکت کنند. با توجه به این مطلب در روایات بسیاری به اهمیت نقش انتظار اشاره شده است به طوری که رسول خدا صلی الله علیه و آله انتظار فرج را بالاترین اعمال امت برشمرده است. از این رو، اعتقاد به امامت و باور به ظهور می‌تواند انگیزه آنها را در خودسازی افزایش دهد. این روند، منتظران را با افراد معمولی متمایز و آنها را به انسان‌هایی الهی و نیروهایی زنده، لایق، کاردان و با تقوایی مبدل می‌کند که همواره آمادگی خود را برای همراهی با امام عجل الله تعالی فرجه الشریف حفظ می‌کنند. انتظار یک مصلح جهانی به معنای آماده‌باش کامل فکری، اخلاقی، مادی و معنوی برای اصلاح همه جهان است. انتظار، باور به مهدویت و انتظار ارزش‌های اخلاقی را تقویت می‌کند و موجب ترک امور ناهنجار می‌شود. (مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۴)

۳-۳. انتظار و تقویت ورع و تقوا در خودسازی

از آنجا که منتظران خود را منسوب به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌دانند به این نتیجه می‌رسند که در پیروی از آن حضرت پیش قدم باشند و الگوی رفتاری، اخلاقی و معنوی خود را امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف قرار دهند. از آثار این الگوگرفتن این است که آنها در سبک زندگی و در رفتار فردی و اجتماعی براساس خواست امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف حرکت کرده و مسیر زندگی خود را براساس آن تنظیم کنند. از طرفی، چون خواست امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف براساس خواست خدای متعالی است و بر محور آن می‌چرخد و غیر از آن نیست سبک زندگی منتظرانه نیز متأثر از اوامر و نواهی الهی و بر محور رضایت‌مندی خدای متعالی خواهد بود و بر مدار اوامر و نواهی الهی خواهد چرخید. مداومت آنها بر این امر موجب می‌شود تا ورع و پرهیزکاری در سبک زندگی آنها متجلی شود. در روایاتی

که اوصاف منتظران و یاران امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را یادآوری کرده‌اند به این نکته نیز اشاره شده است. امام صادق علیه السلام از اوصاف یاران امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را پرهیزگاری و تقوای الهی می‌داند و خلق نیکو را سفارش کرده است. «در این راستا از سوی ائمه علیهم السلام وظیفه مردم در زمان غیبت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در سبک زندگی، حفظ تقوا و دین‌داری معرفی شده است. یکی از اصحاب می‌گوید: «خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودیم. آن حضرت به ما فرمود: برای صاحب‌الامر، غیبتی است، هر کس باید از خدا پروا کند و تقوا پیشه نماید و به دین خود بچسبد و آن را حفظ کند». برخورداری جامعه منتظر از این ویژگی موجب می‌شود تا مردم به کارهای بهنجار تشویق شوند و به راحتی به امور ناهنجار تن ندهند و در مقابل آنها مقاومت بیشتری از خود نشان خواهند داد (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۲/۱۲۴).

۳-۴. انتظار، تعهد و مسئولیت در خودسازی

تعهد و مسئولیت‌شناسی یکی دیگر از ویژگی‌های اخلاقی منتظران است. براساس این ویژگی، منتظران راستین وظیفه دارند که علاوه بر اصلاح خود نسبت به دیگران نیز احساس مسئولیت کنند و در اصلاح دیگران نیز تلاش کنند؛ زیرا برنامه عظیم و سنگین ظهور و حکومت جهانی که انتظارش را می‌کشند تنها برنامه‌ای فردی نیست، بلکه برنامه‌ای است که کار باید به صورت دسته‌جمعی و همگانی باشد. کوشش‌ها و تلاش‌ها باید هماهنگ شود و عمق و وسعت این هماهنگی باید به عظمت همان برنامه انقلاب جهانی باشد که انتظار آن را دارند و سبک زندگی مناسب با آن تنظیم و مدیریت شود. آیت‌الله مکارم شیرازی می‌فرماید: «در یک میدان وسیع مبارزه دسته‌جمعی هیچ فردی نمی‌تواند از حال دیگران غافل بماند، بلکه موظف است هر نقطه ضعیفی را در هر کجا ببیند، اصلاح کند و هر موضع آسیب‌پذیری را ترمیم کند و هر قسمت ضعیف و ناتوانی را تقویت کند؛ زیرا بدون شرکت فعالانه و هماهنگ تمام مبارزین، پیاده کردن چنان برنامه‌ای امکان‌پذیر نیست. بنابراین، منتظران واقعی علاوه بر اینکه در اصلاح خود می‌کوشند وظیفه خود می‌دانند که دیگران را نیز اصلاح کنند» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۰).

اهمیت مسئولیت‌شناسی هر یک از منتظران در حدی است که در روایات نیز بدان توجه شده است. در روایت امام سجاد علیه السلام به این نکته اشاره شده و یکی از ویژگی‌های منتظران را تعهد و مسئولیت‌شناسی نسبت به دیگران معرفی کرده است. آن حضرت در این باره به ابو خالد فرمود: «ای ابا خالد، مردم زمان غیبت مهدی عجل الله تعالی فرجه الدجیل که معتقد به امامت او هستند و در انتظار ظهور او به سر می‌برند با فضیلت‌ترین مردم همه زمان‌ها هستند. آنها حقیقتاً افراد با اخلاص و شیعیان صادق ما می‌باشند. آنان به صورت سری و علنی مردم را به دین الهی دعوت می‌کنند» (بحرانی، ۱۳۸۳، ۳۱۷/۴). براساس این روایت، تعهد و مسئولیت‌شناسی منتظران موجب می‌شود تا دیگران را نیز به آداب دینی دعوت کنند تا همه مردم به دین الهی گردن نهند و از آنها افراد نیک و صالحی پرورش یابد. در روایت پیامبر صلی الله علیه و آله نیز به این ویژگی اشاره شده است. آن حضرت در این باره می‌فرماید: «آنان در اطاعت از امامشان کوشایند. مثل آنها در زمین مثل مشک است که بوی خوشش پراکنده می‌شود و هرگز متغیر نمی‌گردد و مثل آنها در آسمان مثل ماه است که نورش هرگز خاموش نمی‌شود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۳۰۹/۵۲). پراکندن بوی خوش از سوی منتظران کنایه از تأثیرگذاری آنها در جامعه است و آن نیز حاکی از تعهد و مسئولیت‌شناسی آنهاست، به طوری که همانند مشعل‌های هدایت می‌درخشند و از آسیب‌ها و معضلاتی که ممکن است متوجه جامعه شود، جلوگیری می‌کنند. براساس این ویژگی، منتظران تلاش می‌کنند با ایجاد زمینه‌های لازم، بستر را برای خودسازی دیگران فراهم کنند. این ویژگی موجب می‌شود جامعه منتظر به انجام کارهای خوب و بالارزش تشویق شود و از تن دادن به امور ناهنجار پرهیز کند.

۳-۵. انتظار و تحکیم امید در خودسازی

امید در زبان فارسی به معنی آرزو و چشم‌داشت و در عربی معادل واژه رجاء به معنای ضد یأس و ناامیدی است. امید، حالتی روحی و روانی است که افراد و جامعه را به کار و فعالیت وامی‌دارد؛ زیرا عامل مؤثری برای تلاش و فعالیت است. از این رو، یکی از فضایل اخلاقی است. در مقابل آن یأس و ناامیدی است که از رذایل اخلاقی برشمرده می‌شود. امید، اساس همه تلاش‌های مفید و

پرثمر انسانی است که موجبات اصلاح و سعادت جامعه را فراهم می‌کند. یأس، ناامیدی و قطع امید، یکی از آفات اخلاقی است که آثار فردی خطرناک و آثار اجتماعی فلج‌کننده‌ای به دنبال دارد. جامعه‌ای که دچار چنین حالتی شود نشاط و بالندگی و حیات واقعی خود را از می‌دهد. همین‌که انسان به آینده‌ای روشن امید داشته باشد باعث نشاط وی می‌شود و در او انگیزه کار و تلاش ایجاد شده او را به فعالیت‌های صحیح زندگی وادار می‌کند. (فرانکل، ۱۳۹۴، ص ۱۲۴).

اعتقاد به مهدویت و انتظار، روح امید را در انسان زنده کرده و خط مشی زندگی را برای او مشخص می‌کند و در زندگی فردی و اجتماعی کارکرد فراوان دارد. آثار و کارکردهای اعتقاد به مهدویت و انتظار را می‌توان در دو بعد اعتقادی و رفتاری بررسی کرد. در بعد اعتقادی، به تحکیم و تقویت پایه‌های معرفتی و اعتقادی افراد کمک می‌کند و در بعد رفتاری موجب خودسازی و تقویت روح امید می‌شود. با توجه به این مطلب، در روایاتی که به فضیلت انتظار اشاره دارند آن را با لفظ فرج همراه و قرین کرده‌اند. این همراهی بیانگر آن است که در انتظار، امید به فردای بهتر نهفته است و همین امید و چشم به راه بودن به فرج و گشایش، نگاه جامعه و سمت و سوی آن را به تحول و دگرگونی مثبتی که مایه فرج و گشایش است، سوق می‌دهد. در نتیجه ایده انتظار فرج، سبب ایجاد آمادگی جامعه در زوایا و حوزه‌های مختلف اعتقادی، فکری، اخلاقی، تربیتی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است و موجب می‌شود تا آرمان‌گرایی، نشاط، پویایی و وظیفه‌شناسی و روح امید در افراد زنده شود و جامعه را در این زمینه به کوشش و تلاش مضاعف وادارد. آیاتی که بدان‌ها در روایات استناد شده است، نشان می‌دهد که مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف

مظهر نویدی است که به اهل ایمان و عمل صالح داده شده و مظهر پیروزی نهایی اهل ایمان است. از مجموع آیات و روایات استنباط می‌شود که قیام مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف آخرین حلقه از مجموع حلقات مبارزات حق و باطل است که از آغاز جهان برپا بوده است. مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف تحقق بخش ایده آل همه انبیا و اولیا و مردان مبارز راه حق است. (مطهری، ۱۳۸۰، ۶۸/۱) شهید مطهری رحمته الله علیه درباره نقش انتظار در زنده کردن روح امید می‌گوید: «انتظار فرج از یک اصل کلی اسلامی و قرآنی دیگر استنتاج می‌شود و آن اصل حرمت یأس از روح الله است. امید و آرزوی

تحقق این نوید کلی جهانی انسانی در زبان روایات اسلامی انتظار فرج خوانده شده است» (مطهری ۱۳۸۰، ص ۲۰۳). بنابراین، باور به مهدویت و انتظار می‌تواند با ارائه الگوی سبک زندگی امیدوارانه، نشاط و پویایی و امید به آینده را برای افراد رقم بزند و تنبلی و سستی را از زندگی آنها بزداید و موجب شود تا هنجارهای مثبت در زندگی حاکم شود و از ارتکاب ناهنجاری بپرهیزد.

۴. نتیجه‌گیری

باور به مهدویت و اعتقاد به حضور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف نقش عمیق و بنیادینی در فرایند خودسازی انسان مؤمن ایفا می‌کند. مهدی‌باوری نه فقط عقیده‌ای صرف یا امید به آینده‌ای روشن، بلکه نیرویی محرک و سازنده برای رشد اخلاقی، تربیتی و معنوی فرد است. در پرتو این اعتقاد، انسان خود را در محضر ناظر و زنده‌ای می‌بیند که از اعمال، نیات و حالات درونی او آگاه است. همین باور، انگیزه‌ای قدرتمند برای التزام به عمل صالح، دوری از گناه و پایبندی به تقوا ایجاد می‌کند. ایمان به امام غایب، مصداق روشن ایمان به غیب است. ایمانی که در نخستین آیات قرآن، شرط اصلی هدایت‌پذیری معرفی شده است. شناخت و معرفت نسبت به امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف شرط نجات از مرگ جاهلی و معیاری برای حق‌گرایی و ثبات ایمانی است. این معرفت، صرف دانستن نام و نسب امام نیست، بلکه معرفتی عمیق، قلبی و همراه با التزام عملی است که راه را برای تبعیت و بندگی واقعی می‌گشاید. مهدی‌باوری در ساحت فردی موجب رشد معنوی، تهذیب نفس، تقویت انگیزه‌های ایمانی و تعهد دینی می‌شود. فرد منتظر، انسانی پویا، مسئول، اخلاق‌مدار و اهل عمل است. کسی است که با خودسازی مستمر، خود را برای یاری امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و تحقق آرمان‌های الهی آماده می‌کند. می‌توان گفت که انتظار ظهور نه حالتی منفعلانه، بلکه فرایندی فعال و تربیتی در راستای ساختن انسان مهدوی است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۹۶). مترجم: انصاریان، حسین. تهران: مؤسسه چاپ و نشر چهارگل.
- ۱. آمدی، تمیمی (۱۴۱۰). غرر الحکم و درر الکلم. قم: دار الکتاب الاسلامی.
- ۲. بحرانی، هاشم (۱۳۸۳). مدینه المعاجز. قم: انتشارات دار الحجه.

۳. جمعی از نویسندگان (۱۳۹۳). نگین آفرینش. قم: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۴. حیدری کاشانی، محمدباقر (۱۳۸۶). سلوک مهدوی. تهران: انتشارات سبط النبی.
۵. راسل، برتراند (۱۹۲۷). چرا مسیحی نیستم. مترجم: دستغیب، عبدالعی. تهران: انتشارات فرهنگ.
۶. ری شهری، محمد (۱۳۹۳). دانش نامه امام مهدی بر پایه قرآن و حدیث و تاریخ. قم: مؤسسه علمی-فرهنگی دار الحدیث.
۷. سلیمیان، خدامراد (۱۳۸۶). درس نامه مهدویت. قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۸. شیخ صدوق (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه. تهران: انتشارات جمکران.
۹. طباطبایی، محمد (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۰. فرانکل، ویکتور (۱۳۹۴). انسان در جست و جوی معنا. مترجم: لاهوتی، امیر. تهران: انتشارات جامی.
۱۱. فولادی، محمد (۱۳۸۹). علل و عوامل پیدایش آسیب های اجتماعی و راه های پیشگیری از آن. نشریه معرفت، شماره ۹۱، ۳۵-۴۶.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). الکافی. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۳. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحار الانوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). گفتاری های معنوی. قم: انتشارات صدرا.
۱۵. مطهری، مرتضی (۱۳۸۰). قیام و انقلاب مهدی. قم: انتشارات صدرا.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۴). نهج البلاغه با تفسیر فارسی روان. قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸). حکومت جهانی مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف. قم: نسل جوان.
۱۸. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷). الغیبه. تهران: نشر صدوق.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی